

ההון התרבותי

תרבות וזהות הן צורך אנושי בסיסי, וסיפוקו מעשיר את איכות החיים. התרבות היא מרכיב של תחושת הזהות של קבוצות משנה בחברה ושל הפרטים שבתוכה, ויש בה גם ערכים שמגשרים בין זהויות שונות. תוכנם של משאבי התרבות עשוי להשתנות ממקום למקום, מזמן לזמן ובין בני אדם שונים בשל עמדותיהם, ערכיהם וזהותם. אומדן המשאבים מאתגר במיוחד בישראל, שהגיוון החברתי והתרבותי בה הוא רב. מלאי המשאבים צריך להעמיד מגוון אפשרויות רחב להתנסות תרבותית אגב התחשבות מיוחדת בהקשר הישראלי, לעידוד יצירה תרבותית חדשה ולשמירה על תוכני מורשת שהזנחתם עשויה להוביל לאובדנם. מנקודת המבט של קיימות איכות החיים, מימון ציבורי נחוץ ביותר לצורך פיתוח משאבי התרבות ושמירתם.

הגדרת ההון התרבותי

נהוג לדבר על ארבע קבוצות משאבים ההכרחיים לאיכות החיים: הון כלכלי, הון טבעי, הון אנושי והון חברתי, אך יש משאבים שאי אפשר להגבילם אף לאחת מארבע קבוצות אלה – אלה המשאבים התרבותיים. ראוי לראות בהם קבוצה חמישית של משאבים: הון תרבותי. הדיון הנפרד בהון התרבותי מאפשר העמקה והרחבה בנושא זה שעד כה נזנח בעיסוק באיכות החיים בת־הקיימה.²⁵

פעילות תרבותית תורמת לאיכות החיים באמצעות הערך המובנה שלה (intrinsic value). היא מספקת צורך אנושי. מנגינה, קצב וריקוד, שירה וסיפור נותנים סיפוק ישיר. מדובר בתכונה אנושית אוניברסלית שקיימת בכל חברה מוכרת. ההתנסות שונה מאדם לאדם לפי צרכיו, לפי נטיותיו, לפי יכולותיו הטבעיות ולפי כישוריו שנרכשו במשפחה, בחינוך ובהכשרה עצמית. חברות מודרניות מוציאות שיעור ניכר מן התוצר על תרבות על כל ענפיה. גם בהקצאת הזמן נמצא תמיד מקום לפעילות תרבותית, למשל: בעלי אמונה דתית שמבלים זמן קצוב בכל שבוע בבית תפילה או אוהדי כדורגל שאינם מחמיצים משחק. רוב הציבור צורך תרבות בעיקר בשעות הפנאי, אבל היא גם מגזר תעסוקה לא זנית. יש תחומי עיסוק רבים שמאיישים את התפוקה התרבותית – בעלי יכולות שמתמחים ביצירתה, בקיומה ובהנחלתה, וכן מערכות התמיכה המנהלית, הלוגיסטית והכספית הדרושה לשם כך.

אפשר להבחין בין שימוש פעיל בתרבות לשימוש סביל בה, בין יצירה להתנסות. יש מרכיב פעיל גם בהתנסות, למשל טיול בשמורת טבע שדורש הכנה והבנה, ריקודי עם שדורשים הכרת הצעדים, שירה במקהלה שבה יש דרגות שונות של יכולת לפי השותפים לה: המלחין, המנצח, הזמרים וגם המאזינים, שחלקם מומחים יותר וחלקם פחות.

מקובל להבחין בין תרבות גבוהה לשאיננה כזאת. הבחנה זו קשורה לתזה רבת־השפעה של הסוציולוג הצרפתי בורדייה, שטען שהשליטה בתרבות (ובמיוחד בתרבות הגבוהה) היא אמצעי לבידול חברתי. אבל מה שמאפשר למנף את התרבות לצורכי התבדלות הוא הערך המובנה שלה. השפעתה המובהקת על הרגש, על השכל ועל הנפש היא שעושה אותה לאמצעי של

²⁵ לדיון מורחב על ההון התרבותי בכלל ובישראל בפרט ראו את סקירת ההון התרבותי המופיעה כנספח דיגיטלי לדוח זה: Katz-Gerro, 2021.

בידול חברתי. המיומנויות שנדרשות להיכרות עם התרבות (בכל אחד מרבדיה) הן שיוצרות הזדמנות לבדל את מי שאין לו טעם או יכולות כאלה, אבל אין בזה כדי לבטל את הערך המהותי של ערכי התרבות – להפך, זהו סוד קסמה וחשיבותה לחיי האדם.

סוגי ההון התרבותי

הפעילות התרבותית השוטפת נסמכת על מלאי גדול של ערכים בני־קיימה, חלקם לא מוחשיים (intangible) וחלקם מוטמעים בישות חומרית. אפשר לחלק אותם כדלהלן:

א. תכנים: תוכני התרבות הם העשייה התרבותית ופירותיה: השפה (כולל תרבות השיח והסלנג), הבישול והאוכל, הלבוש, הספרות, הידע ההיסטורי, ההגות הערכית והמחקר החברתי, המדע הלא שימושי – מדע כערך וצורת היסק – מוזיקה, מחול, תיאטרון, שירה, שירי עם ומוזיקה פופולרית, אומנות פלסטית לסוגיה: ציור, פיסול ועיצוב, מורשת הדתות וטקסיהן, הכרת הסביבה, הטבע והנוף, מורשת ארכאולוגית, ארכיטקטונית ולאומית ופעילות גופנית למיניה – בכל אחד מן התחומים האלה יש מסורות וידע עמוקים שחלקם הגדול מתועד, וחלקם הוא ידע לא מתועד (tacit knowledge) הנחוץ לצורך השימוש בהם.

ב. יכולות: אלה נכסים אישיים של הון תרבותי. הם נדרשים ליצירה תרבותית ולהנחלתה לציבור. אנשים שיש להם ידע, כישרון, מיומנות, ניסיון והתמחות הם שמקיימים את התכנים ומחדשים אותם, בין שזה מקצועם, כמו אומנים, אוצרים, חוקרים ויזמים תרבותיים, ובין שזה תחביבם. מורים ומדריכים מנחילים ערכים לציבור, והורים מנחילים ערכי תרבות לילדיהם. נוסף על זה, היכולות הנרחקות להתנסות בתרבות מפני שהיא נזקקת לרמות שונות של מיומנות כדי להתחבר אל התכנים.

ג. מוסדות: מוסדות התרבות הם מערכות של כללים, של מוסכמות, של חוזים, של מאגרי ידע, של סגל מקצועי ושל יחסי אנוש בני־קיימה שמאפשרים שיתוף פעולה להשגת מטרות מורכבות. הם מספקים את המצע הפיזי או הארגוני שבו מתקיימת ומתאפשרת הפעילות התרבותית, למשל בתי ספר, אולפנות, ישיבות, קהילות ואגודות דתיות, אוניברסיטאות, קרנות, משרדי

ממשלה, תיאטרות, תזמורות, מוזאונים, ארכיונים, ליגות ספורט, מוסדות קולינריים, שידור ובידור מסחרי. המוסדות הם שמאפשרים ומעודדים את יצירת התכנים, והם גם מרכזים או אוצרים אותם: בספריות יש ספרים, במוזאונים תמונות ופסלים, ובגנים הלאומיים – אתרי מורשת ושרידים ארכאולוגיים. מוסדות התרבות ערוכים בהייררכייה יישובית. בערים הראשיות נמצאים מוסדות הפסגה, וכנפם נפרסת על המדינה כולה וגם מחוץ לגבולותיה. בכל רמה יישובית נמוכה יותר יש מוסדות שמשרתים את המקום ואת אזור ההשפעה שלו.

במילים אחרות, המוסדות הם המסגרת שבה מתקיימת הפעילות התרבותית של אנשים בעלי יכולות שונות שיוצרים תכנים שונים ונהנים מתכנים שונים. כל אחד מנכסים אלה נחוץ לפיתוחה ולשימורה של תרבות.

מלאים אלה צריכים להתחדש בעזרת השקעות שמקיימות ומעשירות אותם. יש תכנים שאינם נגרעים בתהליך השימוש בהם, ויש יכולות שמתפתחות בעת מימושן. לעומתם, המוסדות, תכנים פיזיים ויכולות שאינן בשימוש תדיר נשחקים עם הזמן. מוסדות ותכנים פיזיים חשופים לבלאי טבעי, אך גם לכזה שנובע משימוש. יכולות נשחקות ונשכחות, ומשום שהן טמונות בפרט, הן אובדות עם פטירתן. שימור מלאי התרבות הקיימים מחייב השקעה מתמדת כדי להתמודד עם הבלאי ולהקנות יכולות לדור הצעיר. שיפור או העשרה של המלאים מחייבים השקעה נוספת.

המגזר התרבותי הצר מורכב מן התכנים ומן המוסדות שנמנו, אך יש עוד שלוש מערכות שיוצרות ומקיימות נכסים תרבותיים מובהקים אף שזו לא תכליתן היחידה והן חופפות סוגי הון אחרים, בעיקר הון אנושי. מדובר במערכת החינוך, שמקנה קשת של ערכי תרבות; במערכות הדתיות, שמקיימות את הזהויות ואת ההתנסויות הדתיות; במדע, שבו יש ממד תרבותי לא תועלתני שמבטא נורמות של היסק והבנת הסביבה הפיזית, הביולוגית והחברתית. התפוקה התרבותית במערכת החינוך, במוסדות ההשכלה הגבוהה ובמוסדות המחקר מתקיימת לצד תכליות אחרות שלהן כמו קידום הידע המדעי והטכנולוגי והנחלת מיומנויות, ערכים אזרחיים והכנה לחיים.

■ זהויות

הבחנה נוספת אפשר לעשות בין נכסי תרבות שהם בעיקר בעלי אופי אוניברסלי לכאלה שהם בעיקר בעלי אופי מקומי, זהותיים. נכסי תרבות אוניברסליים אפשר למצוא כמעט בכל מדינה והם נגישים לכאורה לכול (אם כי לעיתים דורשים רמת מיומנות והתמסרות אישית): מוזיקה, ציור, ספרות בדיונית ושירה, תיאטרון וקולנוע. יש גם גרסאות מקומיות של מוזיקה פופולרית, סדרות דרמה בטלוויזיה, פעילות ספורטיבית, טבע ונוף ומורשת עבר. לעומתם, נכסי תרבות זהותיים הם בעלי אופי מקומי ונושאים ערכים שהם מיוחדים לקבוצה מסוימת ובדרך כלל אינם נגישים למי שאינו חבר בה. נכסים אלה פועלים להבחין בין מי שבפנים למי שבחוץ, בין מי שרשאי להשתתף בהם למי שאינו רשאי. בגלל הממד הלעומתי, הערכים הזהותיים מלכדים סביבם תחושת הזדהות קהילתית, והם גורם שהוא גם מאחד (בין חברי הקבוצה) וגם מפריד (בין הקבוצה לבין אחרים), שמבוסס בחלקו לפחות על התנכרות לשונה ולאחר. אלה נכסי תרבות שמאפיינים קבוצות משנה כמו לאום, עדה ודת. עם הנכסים האלה נמנים שפה, לאומיות על סממניה, שיוך דתי, כללי לבוש וסוגי מאכלים. נכסי התרבות השונים ממוקמים על הרצף הזה שבין נכסים אוניברסליים לזהותיים, בתלות במידת פתיחותם לאחר ולגודל הקבוצה שאליה הם משתייכים.

לכל אדם יש כמה זהויות שמגדירות את מקומו בחברה ומעניקות לחייו משמעות וערך. הן כוללות אוסף של ערכים, תפיסת עבר ועתיד, רגשות וזיקה חברתית. הזהויות מעניקות לאדם שייכות משפחתית, קבוצתית וקהילתית, אך בד בבד מבדילות בינו לבין אחרים. זהויות יכולות להיות שונות זו מזו במידת הפתיחות וההכלה שלהן ובדרך הבעלות עליהן: יש זהויות שנכפות על אדם מתוקף נסיבות חייו ויש כאלה שהן פרי בחירתו.

זהויות אינן דבר חומרי, ובמובן זה הן אינן חשופות לבלאי טבעי של חומר. עם זאת היות שהן משתנות תדיר, הן נשכחות, נחלשות, ומידת הבולטות שלהן משתנה. לכן קבוצות רואות חשיבות רבה בשימור ובטיפוח מתמידים של זהויותיהן. אחת הדרכים העיקריות לעשות זאת היא השימוש בהן: כשפעילות של אדם מבוססת על זהות מסוימת, היא מתחזקת ומשתרשת.

■ מנטליות

מנטליות היא אוסף של תכונות אופי של האדם המעצבות את דרך חשיבתו ופעולתו. אף שמנטליות היא תכונה של בני אדם פרטיים, לעיתים קרובות לקבוצות שונות יש קווי דמיון משותפים. המנטליות המשותפת מעוצבת ומשתמרת במישרין באמצעות חינוך פורמלי ולא פורמלי, אך גם בעקיפין – באמצעות הטמעת דפוסי התנהגות מהסביבה. לפיכך מנטליות מושפעת מזהויות ככל שהן מתוות את ההתנהגות הקבוצתית ואת הערכים החשובים לקבוצה.

לישראלים מייחסים לעיתים קרובות תכונות שונות כמו חוצפה, קולניות, ישירות, יכולת אלתור, יזמות, חום ופתיחות, משפחתיות, חוסר פורמליות, אי-ציות לכללים, אומץ חברתי, הטלת ספק ועוד. יש שטוענים שהמנטליות הישראלית הזאת היא אחד מסודות ההצלחה של המדינה שאפשר לה לקום, לשגשג ולהפוך לפורצת דרך בתחומי הטכנולוגיה וההיי-טק. אם דברים אלה נכונים, יש להם כמובן השפעה מכרעת על איכות החיים בישראל, והיה ראוי להכלילם במדידת קיימותה.

אולם נושא זה שנוי במחלוקת ומעלה קשיים יישומיים שמנעו את פיתוח בדוח זה. האדרה של מנטליות ושל אופי לאומי הייתה מרכיב אופייני של אידאולוגיות ומשטרים אפלים בהיסטוריה האנושית. את המנטליות הישראלית ניתן לקשר גם לתופעות אחרות הפוגעות באיכות החיים, למשל לשחיתות ולמחדלים (כמו תרבות ה"יהיה בסדר"), זלזול בחוק ובכללים, תרבות שיח אלימה ואף אלימות פיזית. גם מבחינה יישומית הדיון בנושא צועד בארץ לא זרועה, והעיסוק המחקרי בו מצומצם וכך גם מסגרות המדידה הקיימות. מסיבות אלה נמנעה הוועדה מלהכריע בנושא זה והיא משאירה את האפשרות לדון בחשיבות ובלגיטימיות של מדדי מנטליות ובפיתוחם למי שירצו לעסוק בכך בהמשך.²⁶

26 ניסיונות למדוד את ההבדלים הערכיים בין תרבויות שונות אינם חדשים. דוגמאות בולטות בתחום זה הן עבודותיהם של שורץ (Schwartz, 1992), של הופסטד (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010) ושל אינגלהרט (Inglehart and Welzel, 2005). מחקרים רבים ניסו לבחון גם כיצד הבדלים אלה מתורגמים להבדלים התנהגותיים המשפיעים בין היתר על איכות החיים, על הכלכלה ועל החברה. אולם מחקרים אלה אינם כוללים בהכרח אפיון פרטני ומדיד של תכונות האופי והמנטליות הרלוונטיות להקשר הישראלי. הם גם אינם פותרים את הסוגיה העקרונית בדבר הלגיטימיות של קידום או עידוד מנטליות לאומית כזו או אחרת. עם זאת הם יכולים להיות נקודת פתיחה למי שיחפוץ לפתח נושא זה בתחום מדידת איכות החיים בישראל.

■ ההון התרבותי ואיכות החיים

תרבות היא חלק בלתי נפרד מאיכות החיים. זהויות ומנטליות מעצבות את מחשבתו ואת התנהגותו של האדם. הן נוסכות משמעות במעשיו ובחיייו. נוסף על זה, היצירה והשתתפות פעילה בעשייה התרבותית הן כלי לביטוי ולמימוש עצמי של הפרט. גם השתתפות סבילה יותר, כהאזנה למוזיקה, קריאת ספר ועוד, נותנת סיפוק ישיר למשתתף בה: היא מציתה את הדמיון והמחשבה, מעוררת את הרגש, מעצבת ומעצימה זהויות ושייכות ומספקת לאדם הנאה ומפלט מחיי היום-יום.

על חשיבותה של התרבות לתושבי ישראל ניתן ללמוד מההוצאה השוטפת לתרבות, שהיא בערך 5% מהתוצר (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2019). ניתן ללמוד על חשיבותה גם מהזמן השבועי המוקדש לפעילות תרבותית. מדגם מייצג באוכלוסייה היהודית מראה שתושבי ישראל מקדישים כ-4.34 שעות שבועיות בממוצע לספורט ולתחביבים, כ-3.7 לבילויים, כ-3.16 לפעילות רוחנית/דתית, וכ-5.7 ללימודים ולהעשרה (להט וסנד, 2019). חלק ניכר מפעולות אלה הן תרבותיות ותופסות יותר מעשירית מסך השעות השבועי. העובדה שתחום "פנאי, תרבות וקהילה" נוסף למדדי איכות החיים שאימצה ממשלת ישראל לאחר תהליך של שיתוף הציבור מעידה גם היא על החשיבות שתושבי ישראל מייחסים להיבט זה.

התרבות גם תורמת לסוגי הון אחרים. לחלק מהפעילות התרבותית יש השפעה על ההון הכלכלי. היא יוצרת מקומות תעסוקה, וחלק מתוצריה נסחרים בשוק. ערכי התרבות ומאפייניה משפיעים על מלאי ההון הטבעי בכך שהם מעצבים את דפוסי הצריכה שלהם. משאבי התרבות כרוכים גם במשאבי ההון האנושי בשל יכולתם להעצים יכולות וכישורים שונים שחשובים לא רק לעשייה התרבותית. התרבות גם מנחילה הרגלים והעדפות שעשויים להשפיע על משאבי ההשכלה והבריאות של האדם, למשל בעידודו ללמוד ולחקור, לבצע פעילות גופנית ועוד. לבסוף, תרבות, ובייחוד זהויות ומנטליות, מעצבות את האדם ואת פועלו ובכך משפיעות גם על תפוקתו הכלכלית (אמון, יושרה, הטלת ספק ומוסר עבודה), והן תורמות גם להון החברתי. תרבות, זהות ומנטליות הן הבסיס ללכידות חברתית ולסולידריות שמאפשרת פעולה משותפת.

■ משאבי ההון התרבותי ודרך מדידתם

השאיפה היא להגיע לאומדן של מלאי התרבות (או ההון התרבותי). נקודת המוצא היא רמת הפעילות והשימוש השוטף בנכסי התרבות לסוגיהם. הון מוגדר כמכפלה של התפוקה השוטפת, ובהקשר של איכות חיים אין לו משמעות בלי התפוקה. הגדרת המלאי (או ההון) היא הערכת היכולת לקיים את הפעילות. זו איננה משימה פשוטה – התכנים התרבותיים ניתנים רק בחלקם למדידה ולכימות ישירות, וגם כאשר מדידה כזו מתאפשרת, יש קושי לאמוד את איכותם. יכולות ומוסדות, שתי הקטגוריות האחרות, ניתנים עקרונית לכימות. השיטה המוצעת למדידת שלוש הקטגוריות המרכיבות את ההון התרבותי היא להעריך את היקף השימוש השוטף וכן את היקף הנכסים שמקיימים אותו. את המדידה מוצע לעשות בשני חלקים: רמת הפעילות ומלאי הנכסים שמקיימים אותה מחד, והתזרים הכספי מאידך. כל תחום מעלה בעיות מדידה משלו. המדיניות מתבטאת בדרך כלל בהקצאות כספיות. מדידה נפרדת של הפעילות מאפשרת לעקוב אחרי השפעתן של ההקצאות הכספיות. מוצע לבחון את כל המדדים גם בתקנון לרמת ההכנסה לנפש, דבר שיאפשר השוואה בין-לאומית והשוואה לאורך זמן בקלות רבה יותר.

קביעת מדדים להון התרבותי מעלה גם קושי בזיהוי משאבי הון שראוי למודדם. בניגוד לסוגי הון אחרים, משאבי ההון התרבותי עשויים להשתנות מחברה לחברה, וכל בחירה בהם משקפת גם הכרעה ערכית. מים הראויים לשתייה ורמה מסוימת של סולידריות חברתית הם משאבים הכרחיים לקיומה התקין של כל חברה. לעומת זאת אדם חרדי ואדם חילוני בישראל מבקשים כל אחד משאבי תרבות המתאימים לו. כל מטרתו של פרק זה היא להדגיש את נושא התרבות בהקשרי איכות החיים, היבט שלרוב נזנח בעיסוק בנושא בארץ ובעולם. הקו המנחה כאן הוא שיש לאפשר מגוון תרבותי ולהרחיב ככל הניתן את ההזדמנויות לעשייה תרבותית.

מדידת משאבי התרבות צריכה לכלול הבחנה, ככל שהדבר מתאפשר, בין התחומים השונים של התרבות וכן בין תת-תחומיה. נספח א כולל הצעה לשבעה תחומים עיקריים – אומנות כתובה, אומנויות הבמה, אומנות פלסטית וחזותית, אומנויות המסך, טבע ומורשת, דת וספורט ופעילות גופנית – וכן פירוט של תת-תחומים ושל היבטים למדידה של כל אחד מהם. אולם מדובר בהצעה

ראשונית, ויש לבחון ולתקף אותה בסיוע מומחים ואנשי מקצוע הרלוונטיים לכל אחד מהתחומים ולפי זמינות הנתונים הקיימים.

■ תכנים

מלאי תוכני התרבות הזמינים לתושבי ישראל משפיע ישירות על יכולתם להשתמש בתכנים אלה וליהנות מהם. יש לדאוג לשמירת המלאי הקיים ולהגדלתו. מדידת מלאי התכנים הקיים, למשל מספר הפריטים המוזאונים או מספר הכותרים בספריות, עשויה להיות קשה ליישום, ולא תמיד ברורה משמעותה מפני שחלק ממלאי התכנים אינו זמין לציבור הרחב, בהיותם בבעלות פרטית או באוספים סגורים. מדידה כזו גם מתקשה לעמוד על אופי התכנים ועל איכותם, לדוגמה ערכם התרבותי של מטבע יחיד ונדיר מתקופתו אינו זהה לזה של מטבע עתיק אחר שמצויים עותקים רבים שלו. איכות התכנים תלויה בהקשר ונקבעת לפי סדר העדיפויות התרבותי של החברה. רמת השימוש השוטף בתוכני התרבות מעידה על סדר העדיפויות הנוכחי, אך יש תוכני תרבות בעלי ערך סגולי גבוה שהשימוש בהם מועט אבל היעדרם יהיה אבדה גדולה, למשל כתבי יד נדירים או אתרים ארכאולוגיים בעלי משמעות תרבותית. חשוב לקיים אותם ולהקצות לזה אמצעים מתאימים.

בשל הקושי המוצג לעיל, כדי למדוד את מלאי התכנים מוצע להתמקד בתפוקה השנתית של העשייה התרבותית, כלומר בתוספת השנתית של תוכני תרבות חדשים. כשהמדידה היא באחוזים מתקבל גם אומדן של היקף המצאי. ניתן למדוד גם את השימוש בתוכני התרבות כמדד עקיף שיכול להעיד, גם אם במידה מוגבלת, על עושר התכנים הקיימים ועל זמינותם. על שני מדדים אלה ניתן להוסיף גם מדידה של מגוון התכנים החדשים. תכנים מגוונים נחוצים על מנת לקיים את מנעד האפשרויות התרבותיות ולתת ביטוי לאופי הדמוקרטי והפלורליסטי של החברה שבה תושבים שונים זקוקים לתוכני תרבות שונים. מגוון יכול לבוא לידי ביטוי בדרכים רבות – בערכים הבאים לידי ביטוי בתוכני התרבות, בסוגה שלהם, בשפתם ועוד. מטעמים מעשיים מוצע כאן להתמקד בחלוקה בסיסית בין תכנים מקומיים לזרים המבטאים את חשיפתם של תושבי ישראל לתכנים מהעולם. עם זאת יש מקום

לשקול בעתיד הוספת מדדים למגוון התכנים.²⁷

על אלה ראוי להוסיף גם מדידה של מלאי תוכני מורשת. מדידה של תוכני תרבות חדשים, של שימוש בתוכני התרבות ושל מגוון התכנים הקיים מבטאת בעיקר את אופייה הנזיל והמשתנה תדיר של התרבות, ששגשוגה מחייב סביבה שמאפשרת ומעודדת יצירה תרבותית חדשה. אולם ההון התרבותי וההשקעה בו כוללים לא רק היבטים של חידוש אלא גם של שימור. העושר התרבותי נשען גם על תוכני תרבות קיימים שיש חשיבות לשמרם עבור הדור הנוכחי ועבור הדורות הבאים. תוכני תרבות אלה קושרים את האדם למקום או להיסטוריה שלו, ומכאן שהם בעלי חשיבות גם לזהותו. תוכני מורשת הם הון תרבותי המועבר בירושה מדור לדור וכוללים בין היתר מורשת ארכאולוגית, אדריכלית ואומנותית. ישראל התברכה בתוכני מורשת רבים המצויים בשטחה. חלקם הם של קבוצות מסוימות בחברה הישראלית או בעולם, וחלקם – של האנושות כולה. רוב תוכני המורשת הם ייחודיים, והיעדר שימורם עשוי לגרום לאובדנם המוחלט. לכן יש חשיבות מיוחדת גם למדידת המצאי של תכנים אלה.

מדד תוכני תרבות חדשים: מספר הפריטים החדשים שנוספו בשנה החולפת בכל אחד מתחומי התרבות ושיעור השינוי מהשנה הקודמת.

מדד שימוש בתוכני תרבות: מידת השימוש או הצריכה בתוכני התרבות בשנה החולפת ושיעור השינוי מהשנה הקודמת.

מדד מגוון של תוכני התרבות: שיעור תוכני התרבות החדשים שנוספו בשנה החולפת שאינם ישראליים במקורם.

מדד מלאי של תוכני מורשת: יש לפתח מדד שיעקוב אחר המלאי של תוכני מורשת עיקריים בחיתוכים שונים, למשל לפי המורשת המיוצגת בהם, סוג התכנים (ארכאולוגיים, היסטוריים, אדריכליים, אומנותיים וכדומה) ומידת נדירותם של התכנים. ההכרה בחשיבותם של תוכני המורשת ושל שימורם מתבטאת במסגרות חוקיות ובמוסדות שזוהי תכליתם, ובהם אתרי מורשת, אתרים לשימור, גנים לאומיים, אתרים ארכאולוגיים וארכיונים, וניתן להתבסס על אלה לשם מדידת המלאי של תוכני המורשת.

■ יכולות

היכולות התרבותיות באות לידי ביטוי בבעלי מיומנויות מקצועיות (היוצרים) ובבעלי מיומנויות חובבניות (יוצרים חובבים או הנהנים מתוכני התרבות, משתמשים בהם או צורכים אותם). גרעין היכולות בא לידי ביטוי במספר המועסקים במוסדות התרבות בתוספת יוצרים עצמאים. לאורך זמן נתון זה מספק תמונה של המצאי נטו. קיימותו נמדדת באמצעות מספר הנטו של המצטרפים והפורשים משנה לשנה. כמו כן לצורך הבטחת פיתוח היכולות ושימורן, יש לעקוב גם אחר מוסדות ההכשרה המתאימים. אם הדבר ניתן, יש למדוד את המדדים להלן בחלוקה לתחומי התרבות השונים.

בעלי מיומנויות מקצועיות

מלאכת היצירה התרבותית דורשת לעיתים קרובות מיומנות רבה שנרכשת בשנים של לימוד. לכן נדרשת הכשרה מתמדת של בעלי מיומנויות חדשים כדי למלא את החסר שנוצר מאובדן בעלי המיומנויות הנובע מפרישה לגמלאות ומפטירה. יש להתאים את רשימת בעלי המיומנות לכל אחד מתחומיה ותת־תחומיה של התרבות. בחלק מהתחומים יש בעלי מיומנויות שונים, למשל במוזיקה יש מלחינים, זמרים ונגנים).

²⁷ מדידת תוכני התרבות מעלה קושי בשל האופי חוצה־הגבולות של הפעילות התרבותית. תוכני תרבות רבים נוצרים בחו"ל והם נגישים לתושבי ישראל מחו"ל. ישראלים רבים נחשפים לאתרי מורשת עולמיים חשובים בעת חופשותיהם בחו"ל, ויצירות תרבותיות רבות זמינות ומופצות באמצעות האינטרנט לכל דורש ללא כל מגבלה גאוגרפית. במובן זה, קביעת נבולות מדינתיים למדידת הפעילות התרבותית היא מעורפלת, מלאכותית ומספקת תמונה חלקית בלבד, לכל הפחות כשהדבר נוגע לחלק מתחומי התרבות. כמו כן יש בישראל אתרי מורשת רבים שהם בעלי חשיבות עולמית, ועל כן יש לשימורם משמעות נוספת על חשיבותם לאיכות החיים של תושבי ישראל.

מדד בעלי מיומנויות מקצועיות בתחום התרבות: מספר בעלי המיומנויות המקצועיות בכל אחד מתחומי התרבות. על המדידה בפועל להיות מותאמת למידע הזמין ולאופי הפעילות התרבותית המתאימה. באשר לחלק מבעלי המיומנויות יהיה אפשר לבחון הסמכה רשמית, למשל במקרה של רבנים ואנשי דת אחרים. ובאשר לאחרים ניתן להסתמך על חברות באגודות מקצועיות רלוונטיות או על מספר המועסקים במוסדות תרבות רלוונטיים.

מדד בוגרים של מסלולי הכשרה מקצועית בתחום התרבות: מספר הבוגרים החדשים מהשנה החולפת של מוסדות תרבות רלוונטיים בחתך לתחומי האומנות השונים. בניגוד למדד הקודם, הבוחן את המלאי הקיים, מדד זה בוחן את התוספת השנתית למלאי. כמו כן היות שמדד המלאי צפוי לתת תמונה חלקית בלבד, מדד זה יוכל לספק תמונה משלימה של מספר בעלי המיומנויות המקצועיות.

בעלי מיומנויות בסיסיות

יש מאפייני השתתפות בעשייה התרבותית שדורשים רמות מיומנות נמוכות יותר, למשל עיסוק חובבני ביצירה תרבותית או בהנאה מפירות היצירה המקצועית. בחינה של רמת המיומנויות הבסיסיות בכלל באוכלוסייה יכולה להיעשות בעקיפין בבחינת שיעור המשתתפים בחוגים או במפגשי העשרה בתחום התרבות. כדי להשלים תמונה זו, מוצע להתמקד באוכלוסייה הצעירה יותר (גיל בית הספר וסטודנטים לתואר ראשון). להתמקדות כזו יש כמה יתרונות: ראשית, רכישת המיומנויות של האוכלוסייה הצעירה היא לרוב ממוסדת, כחלק מלימודיהם, דבר שמשפר את זמינות הנתונים עליהם; שנית, הנתונים על אוכלוסייה זו מספקים תמונת מצב טובה של העתיד, ולאחר הצטברות נתונים של שנות עבר, ניתן להסיק מהם בקירוב גם על האוכלוסייה הבוגרת.

מדד השתתפות בחוגים או במפגשי חובבים בתחום התרבות: מספר המשתתפים בחוגים או במפגשי חובבים בתחומי התרבות השונים, בחלוקה לתחום ובהבחנה בין צעירים בגיל בית ספר לבין מבוגרים. במפגשי חובבים יש לכלול מפגשים סדירים שאינם נערכים בהכרח במסגרת של חוג רשמי בעלות כספית, למשל השתתפות במקהלות ובלגיגות ספורט חובבניות.

מדד בעלי תעודת בגרות במקצועות הומניסטיים: מספר הזכאים החדשים לתעודת בגרות בשנה החולפת שלמדו לפחות מקצוע הומניסטי אחד (כולל מקצועות הדת והמורשת) בהיקף של 4 יח"ל ומעלה ושיעורם מסך הזכאים באותה השנה. ניתן להחליף מדד זה בממוצע מספר שעות הלימוד השבועיות המוקדשות במערכת החינוך ללימודי מקצוע הומניסטי. מדד כזה עשוי לספק תמונה מקיפה יותר של היקף ההשקעה וההכשרה הבסיסית בתחומי התרבות במערכת החינוך, אך אפשר שיהיה מחמיר פחות. הדגשת הלימודים לבגרות אינה באה על מנת לערער על ערכו של הלימוד במסגרת אחרת של תוכנית הלימודים. היא מייחסת משקל מיוחד להכשרה בהיקף המוגבר שנעשית כחלק מהלמידה למקצוע מורחב לבגרות, הכשרה שגם מבטאת בחירה אישית מצד התלמיד.

מדד בוגרי מדעי הרוח: מספר בוגרי תואר ראשון במדעי הרוח בשנה החולפת ושיעורם מסך הבוגרים. כמו במדד הקודם, גם את המדד הזה ניתן להחליף במדד שאינו תוצאתי ולהתמקד בשיעור הלומדים לתואר ראשון במדעי הרוח. גם במקרה כזה מדובר במדד מחמיר פחות.

הכשרה

כדי לוודא שרמת המיומנויות המקצועיות והחובבניות הרלוונטיות לתחומי התרבות השונים תישאר מספקת, יש צורך לתת את הדעת גם על מסגרות ההכשרה שמקנות מיומנויות אלה.

מדד מוסדות הכשרה בתחום התרבות: מספר המוסדות הקיימים הנותנים הכשרה מתקדמת בתחומי התרבות בחתך לתחומים ולסוג המוסד (אוניברסיטה, מכללה, ישיבה, בית ספר מקצועי וכדומה). לדוגמה, מספר החוגים לספרות באוניברסיטאות ובמכללות, מספר בתי הספר למשחק וכדומה.

מדד אנשי סגל במדעי הרוח: מספר אנשי הסגל במשרות תקניות מלאות בפקולטות למדעי הרוח במוסדות ההשכלה הגבוהה ושיעורם מסך אנשי הסגל.

מדד בוגרי הוראה למקצועות התרבות: מספר בוגרי תעודות הוראה מהשנה החולפת לתחומי התרבות השונים בחתך לתחומים.

■ מוסדות

מספר מוסדות התרבות הקיימים משפיע על האפשרויות להשתתף בפעילות תרבותית. אולם יש לשים לב כי נתון זה יכול לתת תמונה כללית בלבד, משום שהוא אינו מודד את איכות המוסדות ואת היקף פעילותם. יש חשיבות גם לנגישותם של מוסדות התרבות: נגישות תחבורתית וגאוגרפית, כלכלית ועוד. ראוי שנגישותם של מוסדות התרבות השונים לתושבי ישראל תהיה שווה ככל הניתן. אולם בשל מורכבות מדידת נגישותם של מוסדות אלה מוצע בזאת למדוד את מלאי המוסדות בלבד ולבחון בהמשך הוספת מדדי נגישות.

מדד מלאי מוסדות התרבות: מספר מוסדות התרבות הקיימים בכל אחד מהתחומים השונים.

■ מימון

מימון הפעילות התרבותית נחוץ לקיומה. הכשרתם ופעילותם של אנשי התרבות ושל מוסדות התרבות כרוכים בהוצאה כספית. דאגה לעתיד משאבי התרבות

כרוכה בהבטחת מימון נאות לקיומם ולפיתוחם. ההוצאה הלאומית לתרבות, לבידור ולספורט הייתה מאז 1990 כחמישה אחוזים מן התוצר. בשנת 2018 היא הייתה 4.6 אחוזים ונחלקה לפי תחומי התרבות השונים כפי שמופיע בטבלה א (ראו להלן). ההוצאה פולגה על פי מגזר בשני סוגי מיון – לפי ביקוש ולפי תפוקה. כ־82 אחוזים מן ההכנסה מקורם בהוצאות של משקי בית. המימון הציבורי מתפלג בין הממשלה (כחמישה אחוזים) לרשויות המקומיות (כאחת־עשרה), ולעמותות שלא למטרת רווח – כל השאר. כשישים וחמישה אחוזים של תפוקת המוצרים והשירותים באים מן הסקטור העסקי, עמותות מספקות כ־22 אחוזים, רשויות מקומיות כ־11 אחוזים, והממשלה את השאר.

טבלה א. התפלגות ההוצאה השוטפת לתרבות לפי סוג הפעילות לשנת 2018

סוג הפעילות	אחוז מההוצאה השוטפת
מוזיקה ואומנויות הבמה (קונצרטים, מופעי תרבות, מועדוני לילה ועוד)	22.9
ספורט ומשחקים (מועדוני ספורט, בריכות שחייה ועוד)	17.6
פעילות חברתית-תרבותית – רובה במתנ"סים שכונתיים	16.1
רדיו וטלוויזיה (שידורי רדיו וטלוויזיה, שידורי כבלים ועוד)	8.9
שמירה על הסביבה (גני חיות, גנים ונטיעות)	8.5
מחשבים ואינטרנט	6.3
הימורים ("מפעל הפיס" ו"ספורטוטו" בניכוי פרסים)	6.2
ספרות ודברי דפוס	6.0
מורשת תרבותית (מוזאונים ועתיקות)	3.1
קולנוע וצילום (הפקה והצגה של סרטים, רכישת מכשירי צילום ועוד)	2.9
אומנות פלסטית	0.8
ניהול כללי ופעולות שלא ניתן לסווגן	0.7

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2019ב.

מכך יוצא שכשני שלישים מן התפוקה השוטפת של ההיצע התרבותי מגיעים מן המגזר העסקי. בחישוב הוני היחס מתהפך, וקרוב לשני שלישים מן הפעילות ניזונים מן המגזר הציבורי, שכולל גם עמותות שלא למטרות רווח (ראו נספח ג לפרק זה). מכאן נובע שלעיצוב מדיניות של איכות החיים המגזר הציבורי

חשוב יותר. השוק מגיב בגמישות לשינויים בביקוש התרבותי. קולנוע למשל הוא תחום תרבותי שהשוק מקיים ברובו באופן שאיננו מצריך התערבות ציבורית. היקף הביקוש לקולנוע בעברית איננו מספיק בדרך כלל להבטיח רווח מסחרי, ויש צורך בתמיכה ציבורית כדי לקיים אותו. כוחות השוק דורשים השלמה: הערכים, המוסדות והיכולות התרבותיים, ברובם בני־קיימה, זקוקים להשקעה לטווח ארוך ואינם נותנים תשואה מהירה, ועל כן אינם מתאימים למימון בנקאי ולהספקה עסקית. מנגד, הערכים האלה מעניקים סיפוק ששום חברה לא תרצה להתקיים בלעדיו. הדאגה למימון התרבות צריכה להתמקד בפלח הציבורי, כי הספקת התרבות מן הסקטור העסקי מתקיימת מעצמה ואיננה זקוקה להכוונה, ומבחינת ההון הנדרש לפעילות תרבותית חלקו של הסקטור הציבורי גדול יותר.

מדד ההוצאה הלאומית לתרבות: שיעור התוצר המוקצה לתרבות ובחלוקה לתחומים המקובלים במדידת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (ראו נספח ב לפרק זה). ניטור שוטף של התזרים הכספי בתחומי הפעילות האלה ייתן תמונה שוטפת של מגמות בתרבות. מלבד תחומים אלה, הנמדדים במעטפת התרבות בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יש עוד שני תחומים שאינם נמנים בתחשיב זה: ההוצאות על דת וחלקה של ההוצאה החינוכית שנועד לקיים ולשמר ערכים תרבותיים. אם לא ניתן להפריד את ההוצאה הציבורית לתרבות במערכת החינוך מכלל ההוצאה הלאומית לחינוך, יש לנסות לאמוד את חלקה של הוצאה זו בעקיפין, גם אם בהערכה בלבד. ניתן למשל להתבסס על שיעור הסטודנטים במקצועות התרבות באוניברסיטאות ובמכללות האקדמיות לחינוך ולראות בשיעור זה חלק מסך ההוצאה הלאומית לחינוך שמוקצה לתרבות.²⁸

■ זהויות

בהקשר הישראלי ניתן למנות זהויות רבות. ברמה הלאומית מתקיים דיון ער ומתמשך בדבר קיומה ומאפייניה של זהות ישראלית המשותפת לכלל חלקי

28 מדידת ההוצאה הלאומית לתרבות יכולה להעיד על חשיבותה היחסית של התרבות בחברה. דרך אחרת לבחון חשיבות יחסית זו היא מדידת מספר העובדים בתחום התרבותי כאחוז ממספר העובדים הכולל במשק. הכנסתם האישית של העובדים בתרבות כאחוז מן ההכנסה האישית הכוללת מוסיפה ממד איכותי. היחס בין האחוז השני לראשון הוא מדד של איכות העובדים בתחום התרבותי, למשל אם היחס הוא 1.5, איכות העובדים בתחום התרבות (על פי מדד ההכנסה) גבוהה בחמישים אחוז מן הממוצע.

החברה. קיימות גם זהויות צרות: זהות יהודית וזהות ערבית, וגם בתוכן יש מגוון רחב, למשל חילונית, דתית וחרדית, או זהויות עדתיות, למשל מזרחים, אשכנזים ועדות שמקורן בארץ המוצא, למשל אתיופים ויוצאי חבר המדינות, שלהם נכסי תרבות ייחודיים. חלק מזהויות אלה אף חוצות את גבולות המדינה, למשל הזהות היהודית מחברת בין יהודי ישראל ליהדות התפוצות. לכל אחת מן הזהויות יש זהות משנה מגדרית, ויש גם זהות שחוצה מגדרים.

זהות כלל־ישראלית היא הבסיס לסולידריות חברתית ההכרחית להמשך קיומה ושגשוגה של המדינה כמיזם חברתי משותף. בפועל זהות כלל־ישראלית כזו אף משמשת לרבים עוגן של משמעות ושל שייכות. לכן מדידת ההון התרבותי בישראל צריכה לעקוב אחר תפוצתה וחוזקה (בהקשר זה ראו גם את הדיון לעיל בפרק ההון החברתי).

הזהות היהודית הייתה גורם מכריע בהיסטוריה של המדינה ובעיצוב אופייה הנוכחי. למדינת ישראל, שקמה כמדינת הלאום של העם היהודי, הייתה זהות זו להיגיון המארגן והמאחד של העוסקים במלאכה. היא עיצבה במידה רבה את יחסי החוץ של המדינה. היא אף קיימת ביסוד קשרה המיוחד של המדינה ליהדות התפוצות. קשר זה היה ועודנו נכס אסטרטגי שהבטיח את שרידותה במשברים שונים. לכן הזהות היהודית היא נכס תרבותי חשוב לאיכות החיים בישראל כמדינת לאום. אולם זהות זו אינה נחלתם של כל תושבי ישראל, ובעיקרם תושביה הערבים. היעדר השתתפותם של תושבי ישראל הערבים בזהות היהודית וכן במגוון הזהויות האחרות הקיים בה מחייב את בחינת תרומתן של זהויות נוספות לאיכות החיים של תושבי ישראל. זוהי סוגיה הנמצאת תדיר בלב השיח הציבורי במדינה.

לאור הנאמר לעיל, הדוח ממליץ מצד אחד על מדידה של זהות כלל־ישראלית, ומצד אחר על מיפוי של היקפן ושל תפוצתן של זהויות המשנה השונות הקיימות בחברה הישראלית.

מדד זהות ישראלית: המידה שבה תושבי ישראל רואים את עצמם – ישראלים.

מדד זהויות משנה בחברה הישראלית: שכיחותן ושיעורן של זהויות משנה שונות בחברה הישראלית בהתבסס על דיווח עצמי. יש לאפשר לנשאלים למנות את הזהויות השונות שלהם ולדרג את חשיבותן ואת מקומן בחייהם. ניתן להשלים מיפוי זה באמצעות ניתוחים סטטיסטיים שונים כמו ניתוח גורמים (factor analysis), שיזהו יחידות זהות עיקריות על סמך הדירוגים השונים.

אתגרים עיקריים

הון תרבותי בחברה רב־תרבותית

משאבי ההון התרבותי החשובים לאיכות החיים עשויים להיות שונים מאדם לאדם, קל וחומר בחברה רב־תרבותית כמו ישראל. האתגר הוא לקיים את נכסי התרבות השונים ולהעצים אותם בתוך סביבה שבה כמה מן הערכים ומן הנכסים שנויים במחלוקת. כרוכה בכך שאלת ההקצאה ההוגנת של משאבי תרבות בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית, כזאת שתביא לידי ביטוי הולם את גוני התרבות הקיימים בחברה, אך יותר מזה, תאפשר לכל אחד מתושבי ישראל להעשיר את איכות חייו לפי תרבותו. הזנחה של חלק מגוני התרבות הקיימים בחברה הישראלית עשויה להוביל להיכחדותם, בייחוד עם התקדמות הדורות.

האופי הנזיל של התרבות

התוכן הקונקרטי של התרבות משתנה מטבעו כל הזמן: התרבות היא תמיד בתהליך של התהוות. אף שעובדה זו היא אחד מקסמיה ומקור של רעיונות ודרכי ביטוי חדשות, זהו אתגר לכל ניסיון לדאוג ולטפח את משאבי ההון התרבותי וכן למדידתם. אם התרבות משתנה יש להתאים את המעקב אחר היבטי התרבות החשובים לשינויים שהיא עוברת. הקצאת המשאבים צריכה להשתנות בהתאם ולעיתים גם המדידה. היות שקשה לחזות את כיווני התרבות או להגדירם מראש, ראוי להתמקד, כפי שהוצע גם במסגרת המדידה בפרק זה, בהרחבה ככל הניתן של ההזדמנויות לעשייה תרבותית מגוונת ולהתיר לפעילות האנושית הספונטנית את היצירה של תוכני התרבות עצמם.

המלאי הנדרש של ההון התרבותי

לאיזו רמה של פעילות צריך לשאוף, וכיצד לדרג את הערכים והנכסים התרבותיים? יש ארבעה מקורות לגיבוש רמת השאיפות וסדר העדיפויות. הראשון הוא היקף הפעילות הקיים שמשקף את "חוכמת הדורות". יש בפעילות התרבותית יציבות גדולה לאורך זמן, ורמתה הנוכחית מייצגת העדפות והשקעות מן העבר. לכן העדיפות הראשונה היא שימור רמת הפעילות ודירוג הערכים והנכסים התרבותיים הקיימים. אפשר לראות בזה את רמת הבסיס, אם כי יש מקום לבקר את המשקל היחסי של מרכיבים שונים במישור הזה. יש גם צורך ברגישות ובפתיחות לתהליכי שינוי. המצאי התרבותי מתחרה על משאבים עם תחומים אחרים של איכות חיים. המקור השני הוא המשתתפים בפעילות התרבותית – היזמים, היוצרים, הספקים וגם הציבור. הרכב התרבות משתנה כל הזמן, וגם דפוסי השימוש בה משתנים – שומעים פחות מוזיקה קלאסית ויותר מוזיקה עממית וכיוצא בזה. לפיכך תפקידם של היוצרים ושל ציבור המתנסים הוא ליידע את החברה באשר לערכו של התחום שלהם. מקור שלישי הוא השוואה בין־לאומית, אבל היא צריכה להיות רגישה להבדלים בין חברות שונות, לדוגמה להבדלים ברמת ההוצאה הציבורית לתרבות במובן הצר בין המדינות השונות, בתוכני מערכת החינוך והתפוקה שלה ובהיקף המנגנון הדתי וההתנסות הדתית. ההשוואה מאפשרת גם גיבוש שאיפות. למשל: גם באיסטנבול וגם בברלין יש השכלה מוזיקלית קלאסית ותזמורות סימפוניות – במובן הזה אלה ערכים תרבותיים אוניברסליים. אבל יש הבדל גדול מאוד בהיקף התפוקה לנפש, בהוצאה הציבורית ובאיכות. המקור הרביעי הוא מלחמת הזהויות. ריבוי הזהויות בחברה מוביל למאבק תרבותי, חברתי ופוליטי בין הקבוצות השונות בחברה על הקצאת המשאבים ועל קביעת סדרי העדיפויות של נכסי התרבות. בחברה הישראלית יש קווי זהות מובהקים וחדים שמשדרים לעיתים עוינות הדדית. הקווים הם של דת, של עדה ושל לאום. אם יש קיפוח חלוקתי בנוגע להון התרבותי או בתחומים אחרים של איכות החיים, הוא מעוגן לא מעט במאבק שבין הזהויות האלה.

מידע משלים למדידת ההון התרבותי בחלוקה לתחומי התרבות השונים

תחום	תכנים		מדידת שימוש	יכולות	מוסדות
	תת-תחום	בעלי מיומנויות מקצועיות			
אומנות כתובה	<ul style="list-style-type: none"> שירה ומחזות סיפורת מבוגרים סיפורת ילדים ונוער עיון כללי עיון תורני / דתי ספרות אקדמית בעברית (כולל מאמרים) 	<ul style="list-style-type: none"> קריאת ספרים מכירת ספרים השאלת ספרים 	<ul style="list-style-type: none"> סופרים ומשוררים 	<ul style="list-style-type: none"> חוגים במוסדות ההשכלה הגבוהה 	<ul style="list-style-type: none"> ספריות הוצאות ספרים
אומנויות הבמה	<ul style="list-style-type: none"> תיאטרון מחול מוזיקה 	<ul style="list-style-type: none"> צפייה בהופעות 	<ul style="list-style-type: none"> שחקנים במאים ומפיקים מלחינים זמרים נגנים 	<ul style="list-style-type: none"> בתי ספר למשחק בתי ספר למוזיקה חוגים במוסדות ההשכלה הגבוהה 	<ul style="list-style-type: none"> תיאטראות היכלי הופעות תזמורות, מקהלות ולהקות אמרגנים וסוכנויות
אומנות פלסטית וחדותית	<ul style="list-style-type: none"> ציור פיסול צילום 	<ul style="list-style-type: none"> ביקור בתערוכות, בגלריות ובמוזאונים 	<ul style="list-style-type: none"> ציירים פסלים צלמים 	<ul style="list-style-type: none"> חוגים במוסדות ההשכלה הגבוהה בתי ספר לאומנות 	<ul style="list-style-type: none"> מוזאונים גלריות
אומנויות המסך	<ul style="list-style-type: none"> קולנוע תוכניות טלוויזיה 	<ul style="list-style-type: none"> צפייה בסרטים ובסדרות ביקור בקולנוע 	<ul style="list-style-type: none"> חסריטאים במאים ומפיקים (במשותף עם אומנויות הבמה) שחקנים (במשותף עם אומנויות הבמה) 	<ul style="list-style-type: none"> בתי ספר לקולנוע חוגים במוסדות ההשכלה הגבוהה 	<ul style="list-style-type: none"> בתי קולנוע קרנות למימון הפקות קולנוע וטלוויזיה
מורשת	<ul style="list-style-type: none"> אתרים, שרידים וממצאים ארכאולוגיים אתרי מורשת פארקים וגנים לאומיים אתרים ומבנים לשימור 	<ul style="list-style-type: none"> ביקור באתרי מורשת 	<ul style="list-style-type: none"> ארכאולוגים מומחי שימור 	<ul style="list-style-type: none"> מכוני ארכאולוגיה חוגים ותוכניות בגאוגרפיה היסטורית ובאדריכלות 	<ul style="list-style-type: none"> עמותות רלוונטיות מוזאונים
דת		<ul style="list-style-type: none"> ביקור בבית תפילה 	<ul style="list-style-type: none"> רבנים ואנשי דת בעלי אותו מעמד בדתות אחרות 	<ul style="list-style-type: none"> ישיבות גבוהות ומקבילותיהן חוגים במוסדות ההשכלה הגבוהה 	<ul style="list-style-type: none"> בתי תפילה
ספורט ופעילות גופנית		<ul style="list-style-type: none"> צפייה במשחקי ספורט מקצועיים במגרש או בטלוויזיה 	<ul style="list-style-type: none"> ספורטאים מקצועיים מאמנים 	<ul style="list-style-type: none"> מכללות לספורט 	<ul style="list-style-type: none"> היכלי ספורט מקצועיים מתנ"סים אגודות ספורט

תחומי התרבות שעליהם אוספת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נתונים

לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סיווג המוצרים והשירותים בתחום "תרבות, בידור וספורט" לפי סוג הפעילות מבוסס בעיקר על המלצות אונסק"ו. הוא כולל (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2019ב):

מורשת תרבותית: מוזאונים, ארכיונים, שימור עתיקות וחפירות ארכאולוגיות

ספרות ודברי דפוס: ספריות, ספרים, עיתונים וכתבי עת אחרים (למעט ספרי לימוד וספריות בבתי ספר)

מוזיקה ואומנויות הבמה: תיאטרון, מחול וקונצרטים; מועדוני לילה ומופעי בידור אחרים; רכישת כלי נגינה ומכשירים להשמעת מוזיקה ולהאזנה לה

אומנות פלסטית: גלריות וציור, פיסול ואומנויות אחרות

קולנוע וצילום: הפקת סרטים והצגתם; רכישת מכשירי צילום והסרטה

רדיו וטלוויזיה: שידורי רדיו וטלוויזיה; רכישת מכשירי רדיו וטלוויזיה

פעילות חברתית-קהילתית: מרכזים קהילתיים ופעולות תרבות בקהילה, כולל מתנ"סים

ספורט ומשחקים: מועדוני ספורט, בריכות שחייה, רכישת ציוד ספורט וכו'; ארגון משחקים ותחרויות ספורט

מחשבים ואינטרנט: שימוש באינטרנט; רכישת מחשבים וציוד למחשב

שמירה על הסביבה: פעילות הקשורה בבילוי בחיק הטבע ובהגנה על הסביבה

הימורים: מפעל הפיס ו"ספורט-טוטו"

ניהול כללי ופעולות לא מסווגות: ניהול של פעולות תרבות, נוער וספורט; מוסדות ללא כוונת רווח לנמ"א

נספח ג

הבהרות בדבר מימון תרבות

הגישה שמנחה את הוועדה היא להתמקד בנכסי הון שעליהם אפשר לבסס קיימות של איכות חיים. מחשבים הון בהיוון של ההכנסה השוטפת באמצעות שיעור הפיחות (discount rate) או בפועל שיעור הריבית. ככל ששיעור הריבית (או הרווח שצריך לשלם אותה) גבוה יותר, כמות ההון הנדרש כדי להפיק פעילות נתונה קטנה יותר. מכאן נובע שפעילות תרבותית עסקית זקוקה להשקעת הון קטנה מזו שזקוקה לה אותה פעילות עצמה במימון ציבורי. לדוגמה, נשווה הפקת מחזמר על ידי אמרגן להפקתו על ידי גוף ציבורי: אותו מחזמר, אותו סגל, אותו הוצאות. הכרטיסים בהפקה הציבורית זולים מאלו שבהפקה הפרטית ואינם מכסים את ההוצאות. נניח שהרווח בהפקה הפרטית הוא שישה אחוזים אחרי כיסוי ההוצאות. מזה נובע שהיחס בין השקעה לתפוקה בהפקה הציבורית גבוה מזה שבהפקה הפרטית, כלומר נדרש הון רב יותר כדי להשיג את אותה תפוקה תרבותית. פעילות תרבותית שלא למטרת רווח מתאפשרת משום שהמימון הציבורי נעשה בתחשיב של ריבית נמוכה או ללא ריבית כלל. מזה נובע שפעילות שאיננה עסקית מסתמכת על משאבי הון רבים מאלה שנדרש לפעילות עסקית באותו היקף. גישה אחרת בכלכלה מגיעה לאותה תוצאה מזווית אחרת: התרבות היא "טובין ציבוריים" שאי אפשר לקיימם ברמה הרצויה בגלל "כשל שוק". דרוש מימון ציבורי כדי לקיים את הפעילות הציבורית ברמה הרצויה, שיש לקבוע אותה נוסף על שיקולי השוק.

יש שלוש שיטות עיקריות של חישוב הערך ההוני של פעילות שוטפת: net present value, internal rate of return, and payback period. שלוש השיטות מתוארות בכל ספר לימוד להערכת מיזמים (project appraisal). השתיים הראשונות מבוססות על עקרון הפיחות (discounting) ונחשבות לתקניות. על מנת לחשב אותן צריך לדעת מה ההשקעה הראשונית, מהו שיעור הרווח הרצוי, ומהן ההכנסות הצפויות והתזמון שלהן – כל אלה נתונים שאינם מצויים בדרך כלל בנוגע להוצאה שוטפת בתרבות. השיטה השלישית איננה תקנית אבל נפוצה מאוד בפועל (Offer, 2019). העיקרון הוא משך הזמן שנדרש כדי להחזיר את ההשקעה לפני רווח וללא פיחות. שיטה

זו מאפשרת לחשב את הערך ההוני על סמך ההכנסה השוטפת ושער הריבית. בתחום התרבותי ההנחה היא שההוצאה היא שמייצגת את התועלת הציבורית. כאשר שער הריבית ידוע ורמת הפעילות השוטפת ידועה, אומדן ההון מתקבל באמצעות הנוסחה:

$$K=e/r$$

כאשר K = ההון בשקלים, e = מדד הפעילות השוטפת בשקלים, r = שיעור הרבית כשבר עשרוני.

המשתנה הקובע הוא שער הריבית. ככל שהריבית נמוכה יותר, שיעור ההון שנחוצף לרמת פעילות נתונה גבוה יותר. נניח ששיעור הריבית המתאים לפעילות הציבורית הוא הריבית על איגרות חוב ממשלתיות. אם שיעור ריבית מסחרית (מינימום הרווח שנדרש לפעילות עסקית) הוא 6%, ושיעור הריבית הציבורית (בערבות ממשלתית) הוא 2%, והיקף הפעילות השוטפת הוא 66 פרטי ציבורי, הרי שפילוג ההון הנדרש הוא $1,100=66/0.06$ למיזם הפרטי, ו- $1650=33/0.02$ לפעילות הציבורית, כלומר יחס הון של 1.5/1 לפעילות הציבורית אף שהיקפה הוא רק חצי מהיקף הפעילות הפרטית.